

Wiesław Pływaczewski

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: 0000-0001-6172-5644

wieslaw.plywaczewski@uwm.edu.pl

Joanna Narodowska

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: 0000-0003-1154-5041

joanna.narodowska@uwm.edu.pl

Maciej Duda

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: 0000-0002-8206-3819

maciej.duda@uwm.edu.pl

Przeciwdziałanie deforestacji oraz nielegalnemu handlowi drewnem w świetle dorobku zielonej kryminologii*

Wstęp

Zielona kryminologia (*green criminology*) określana jest przez niektórych autorów jako nowy paradygmat kryminologiczny, nowa subdyscyplina kryminologii lub nowy kierunek badań w obszarze kryminologii¹. Przedmiotem badań prowadzonych przez zielonych kryminologów są szeroko pojmowane przestępstwa, patologie i zagrożenia wymierzone w środowisko naturalne. W niniejszym opracowaniu autorzy zanalizowali problematykę przestępczości wymierzonej w obszary leśne (*forest crime*), szczególnie kwestię nielegal-

---

* Upowszechnienie wyników badań dofinansowano ze środków budżetu państwa w ramach programu Ministra Edukacji i Nauki pod nazwą „Doskonała Nauka”. Tytuł projektu „Transgraniczna (zorganizowana) eko-przestępczość w Europie i poza jej granicami” (nr rej. DNK/SP/547845/2022). Kwota dofinansowania: 44 880 zł. Całkowita wartość projektu: 52 380 zł.

¹ W. Pływaczewski, *Badania kryminologiczne w obszarze zielonej przestępczości – stan obecny i nowe wyzwania na tle współczesnych zagrożeń cywilizacyjnych*, [w:] E.W. Pływaczewski, D. Dajnowicz-Piesiecka, E. Jurgielewicz-Delegacz (red.), *Prawo karne i kryminologia wobec kryzysów XXI wieku*, Warszawa 2022, s. 582–597.

nego pozyskiwania drewna (deforestacja) oraz nielegalnego obrotu drewnem (nielegalny rynek drewna). Przedmiotowe zjawisko zostało przedstawione z perspektywy globalnej (międzynarodowej), regionalnej (europejskiej) i lokalnej (polskiej). Rozważania autorów ułożone zostały na tle dotychczasowego dorobku przedstawicieli zielonej kryminologii. Celem autorów było określenie etiologii tego zjawiska, scharakteryzowanie jego form objawowych oraz zaproponowanie możliwości przeciwdziałania tej patologii. W opracowaniu zastosowano metodę analizy i syntezy piśmiennictwa (krytyczna analiza aktualnej literatury ekokryminologicznej), metodę formalno-dogmatyczną (przegląd aktów prawa międzynarodowego), metodę *case study* (studium przypadku najpoważniejszych przestępstw wymierzonych w lasy) oraz metodę statystyczną (ocena danych międzynarodowych instytucji i organizacji pozarządowych). Analizując *state of the art*, autorzy sformułowali następujące problemy badawcze: 1) jakie są przyczyny deforestacji i nielegalnego handlu drewnem?; 2) jakie obszary globu są najbardziej narażone na ten kryminalny fenomen? oraz 3) jakie rozwiązania mogą być skuteczne w obszarze przeciwdziałania tej patologii?

Historyczne uwarunkowania zjawiska deforestacji i nielegalnego handlu drewnem

Początki zjawiska deforestacji, czyli masowego wylesiania i tym samym kurczenia się światowych zasobów leśnych, należy łączyć z dynamicznymi procesami urbanizacyjnymi oraz gwałtowną industrializacją, którą w Europie, a później w innych częściach świata zapoczątkowała rewolucja przemysłowa². Jak zauważa Jonathan Scott, wspomnianym procesom towarzyszył wzmożony popyt na materiały budowlane, w szczególności na drewno. Niewątpliwie zjawiska te miały decydujący wpływ na powstanie sektora obróbki drewna i branży meblarskiej oraz innych pokrewnych gałęzi przemysłowych³. Oprócz rozrastania się nowych siedzib ludzkich, zwłaszcza europejskich, a później amerykańskich miast, generujących ogromne ilości wspomnianego surowca, kolejnym czynnikiem powodującym znaczne ubytki w leśnym areale był rozwój intensywnego rolnictwa. W ocenie Wiesława Pływaczewskiego i Macieja Dudy proces systemowego przejmowania przez człowieka lasów pierwotnych determinowany był przede wszystkim potrzebą pozyskiwania nowych gruntów rolnych oraz pastwisk dla rozwijających się w wyjątkowo szybkim tempie hodowli

² Por. J. Scott, *How the old world ended. The Anglo-Dutch-American revolution 1500–1800*, New Haven–London 2019, s. 27 i nast.; W. Pływaczewski, *Grabież światowych zasobów leśnych – perspektywa forest crime*, [w:] W. Pływaczewski, M. Duda (red.), *Nielegalna eksploatacja obszarów leśnych*, Olsztyn 2013, s. 11 i nast.

³ J. Scott, op. cit.

bydła⁴. Znacząco przyspieszył on zagładę wielu cennych dla światowego dziedzictwa przyrodniczego obszarów leśnych. Początkowo niewielkie gospodarstwa rolne sąsiadujące z tymi obszarami zaczęły przekształcać się w latyfundia, specjalizujące się w uprawach monokulturowych (głównie soi i kukurydzy). Ten rodzaj swoistej ekspansji trwa nieprzerwanie do dzisiaj, co przekłada się na niepokojące z perspektywy ochrony środowiska ubytki w globalnych zasobach leśnych. Przykładem tego rodzaju deforestacji lasów pierwotnych jest m.in. obszar Amazonii, Konga i delty Mekongu⁵.

Nie mniej istotnym czynnikiem wpływającym na kurczenie się cennych dla środowiska obszarów leśnych były pożary. Do dziś w południowo-wschodniej Azji stanowią one powszechnie praktykowaną formę użyźniania pól uprawnych, znaną w rolnictwie od zarania ludzkiej cywilizacji. Współcześnie metoda ta przybrała jednak masowy i wyjątkowo groźny dla klimatu charakter. Coraz częściej pożary lasów tropikalnych są bowiem wywoływane przez zorganizowane struktury przestępcze⁶. Organizacje te, zwłaszcza lokalne gangi, działają na zlecenie właścicieli plantacji palmy olejowej, specjalizując się pozyskiwaniu nowych terenów uprawnych. Ich działalność jest często silnie powiązana z międzynarodowymi koncernami branży drzewnej i spożywczej⁷.

Równie istotnym czynnikiem determinującym proces wylesiania były także w przeszłości zamówienia składane przez wojsko. Prowadzenie działań wojennych, jak wiadomo, wiązało się z dużym zapotrzebowaniem na materiał wykorzystywany do budowy różnego rodzaju umocnień militarnych. Wymownym przykładem wojennej grabieży lasów może być los Puszczy Białowieskiej

---

⁴ W. Pływaczewski, *Grabież światowych...*, s. 11 i nast. Lasy pierwotne to obszary leśne, które nie zostały poddane bezpośrednim ani też pośrednim modyfikacjom ze strony człowieka (pierwotny ekosystem leśny). Innym używanym terminem w naukach o leśnictwie jest pojęcie lasu naturalnego. Las ten różni się od pierwotnego tym, że człowiek pobiera z niego ograniczony użytek, jednak poza tym o składzie gatunkowym lasu decydują siły natury (podobnie jak w przypadku lasu pierwotnego). Lasy pierwotne i naturalne cechują się znaczną odpornością biologiczną, bioróżnorodnością i tolerancją. Ich odtwarzanie odbywa się pod wpływem naturalnej sukcesji ekologicznej. W lesie pierwotnym ustala się dynamiczna równowaga między populacjami zasiedlającymi go, a także równowagowa postać piramidy wieku w obrębie populacji poszczególnych gatunków. Drzewostan lasu pierwotnego starzeje się w sposób naturalny, zaś martwe drzewa są rozkładane przez saprotrofy. W niniejszym opracowaniu pojawiają się również inne terminy związane z podjętą problematyką, takie jak: las deszczowy (monsunowy), las tropikalny, obszary zalesione. Zob. S. Szymański, *Ekologiczne podstawy hodowli lasu*, Warszawa 2000, s. 175–176; także: T. Molenda (red.), *Mała encyklopedia leśna*, Warszawa 1980, s. 332–340.

⁵ Por. Stanford Biology Study Group, *The destruction of Indochina*, „Bulletin of Group the Atomic Scientists” 1972, vol. XXVII, nr 5, s. 36–41.

⁶ W. Pływaczewski, *Przeciwdziałanie zorganizowanej przestępczości przeciwko światowemu dziedzictwu przyrodniczemu – na przykładzie branży oleju palmowego*, [w:] W. Pływaczewski, A. Nowak, M. Porwisz (red.), *Przeciwdziałanie międzynarodowej przestępczości przeciwko środowisku naturalnemu z perspektywy organów ścigania*, Szczytno 2017, s. 13.

⁷ Zob. P. Beirne, N. South (red.), *Issues in green criminology*, Portland 2007, s. 3–55; R. White (red.), *Environmental crime*, Portland 2009, s. 5–20; R. White, *Crimes against nature. Environmental criminology and ecological justice*, Portland 2008, s. 6 i nast.

w okresie pierwszej wojny światowej. Za sprawą niemieckiej administracji wojskowej doszło w tym czasie do grabieży na wielką skalę najcenniejszych fragmentów puszczańskiego lasu. Niemcy zbudowali gęstą sieć kolei wąskotorowej, dzięki której mogli pozyskiwać drewno z najbardziej niedostępnych obszarów puszczy. Tempo tych wyrębów było tak intensywne, że gdyby nie klęska Niemiec i koniec wojny, prawdopodobnie białowieski kompleks leśny ze swoim unikatowym starodrzewem pozostałby tylko wspomnieniem minionych lat. Okazało się, że historia masowej deforestacji Puszczy Białowieskiej spowodowanej przez człowieka miała swój dalszy ciąg również po wojnie. W 1924 r., już za zgodą władz polskich, rozpoczęła w Białowieży działalność brytyjska spółka The Century European Timber. Firma ta otrzymała dziesięcioletnią koncesję na pozyskiwanie i przerób drewna z Puszczy Białowieskiej. Tylko dzięki zaangażowaniu wielu osób i instytucji zasłużonych dla ochrony przyrody udało się przerwać proceder masowych wycinek i dewastacji puszczy. Jednocześnie wymuszono na polskiej administracji leśnej decyzję o zerwaniu umowy ze spółką. Stało się to dopiero w 1932 r. W tym okresie skala powstałych szkód leśnych, a tym samym i ekologicznych, była już na tyle poważna, że wspomnianym podmiotom trudno było zasłaniać się argumentami natury finansowej, aczkolwiek z perspektywy budżetu odradzającego się państwa polskiego miały one istotne znaczenie⁸.

W prezentowanych historycznych okresach rozwoju świata także przemysł stoczniowy był w dużym stopniu uzależniony od dostaw drewna. Na przykład w średniowieczu wiele stoczni funkcjonujących na wybrzeżu Morza Północnego zamawiało duże ilości tego szlachetnego surowca (dąb, buk) u dostawców ze wschodniej części Europy, co z biegiem lat skutkowało kurczeniem się puszczańskich obszarów tej części kontynentu. Destrukcyjny wpływ na kondycję światowych zasobów leśnych miał również w przeszłości przemysł papierniczy. Nie należy też zapominać, że lasy od zarania ludzkiej cywilizacji były i ciągle pozostają głównym rezerwuarem surowca przeznaczanego na opał, co oczywiście nie pozostaje bez wpływu na kondycję pierwotnych kompleksów leśnych.

Współczesne przykłady masowej deforestacji i nielegalnego handlu drewnem

Mimo podejmowanych przez społeczność międzynarodową działań zapobiegawczych, zjawisko legalnej i nielegalnej masowej deforestacji przybiera na sile. Podobnie jak w przeszłości, także współcześnie surowiec drzewny ciągle pozostaje wyjątkowo pożądanym i niezastąpionym dobrem w wielu gałęziach światowej gospodarki. Szczególnym miejscem masowej deforestacji jest obecnie

⁸ Por. S. Kossak, *The Białowieża Forest saga*, Warszawa 2001, s. 420 i nast.

Puszcza Amazońska, Syberia, dorzecze rzeki Kongo w Afryce, delta Mekongu oraz lasy pierwotne Indonezji i Malezji⁹.

Szczególne miejsce na mapie nielegalnego wylesiania zajmuje Brazylia. W okresie prezydentury Jaira Bolsonaro (2019–2022) wycinka brazylijskich lasów i przeznaczanie tak pozyskanych obszarów pod uprawy monokulturowe i rancza hodowlane nabrała wyjątkowo niepokojącego tempa¹⁰. Zniesienie przez władze brazylijskie wielu ograniczeń związanych z wycinkami lasów pierwotnych spowodowało masowe ich zawłaszczanie. Problem ten stał się przedmiotem międzynarodowych debat z udziałem przywódców wielu państw, organizacji ekologicznych i społeczności tubylczej zagrożonej przymusowym wysiedleniem z terenów przejętych przez przedsiębiorstwa przemysłu drzewnego i farmerów¹¹. Próby wpłynięcia na zmianę polityki leśnej w Brazylii (m.in. poprzez ofertę zwiększenia międzynarodowej pomocy finansowej przeznaczonej na ochronę lasów Amazonii) przyniosły jak na razie połowiczne rezultaty. Liberalizacja prawa regulującego gospodarkę leśną, a także rządowe ograniczenia w finansowaniu służb nadzorujących działalność sektora leśnego spowodowały trudne do odrobienia straty w puszczańskich zasobach wspomnianej części świata. Jednocześnie stan ten sprzyjał zawiązywaniu się różnego rodzaju przestępczych struktur, które z pozyskiwania drewna oraz handlu tym surowcem uczyniły intratne źródło dochodów, niejednokrotnie porównywalne z biznesem narkotykowym. Należy zauważyć, że tzw. leśne mafie korzystają także z przychylności niektórych wyższych urzędników pań-

⁹ Por. T.B. van Solinge, *Eco-crime: the tropical timber trade*, [w:] D. Siegel, J.M. Nelen (red.), *Organised crime: culture, markets and policies*, New York 2008, s. 97.

¹⁰ Jair Bolsonaro na początku swojej prezydenckiej kadencji zapowiedział ograniczenie polityki ochrony środowiska, argumentując, że w Amazonii jest już zbyt wiele rezerwatów przyrody. Zapowiedział m.in. budowę autostrady przez Amazonię, a także otwarcie terenów chronionych dla przemysłu wydobywczego. Ponadto twierdził, że należy zdelegalizować organizacje pozarządowe działające w Brazylii na rzecz ochrony środowiska, w szczególności Greenpeace czy WWF. Nieco później złagodził swoje poglądy w kwestii środowiska, m.in. zrezygnował z postulatu likwidacji ministerstwa ochrony środowiska, które zajmuje się m.in. walką z nielegalną wycinką lasów tropikalnych. Ograniczył jednak rolę tego resortu np. poprzez odebranie mu kompetencji wydawania zezwoleń na inwestycje budowlane na terenach chronionych. Należał do zadeklarowanych krytyków paryskiego porozumienia klimatycznego. W 2019 r., w ciągu pierwszego roku od zaprzysiężenia na prezydenta, ze względu na prowadzoną przez niego politykę zachęcania hodowców bydła i plantatorów do intensywnej eksploatacji lasów, brazylijski Krajowy Instytut Badań Kosmicznych zanotował wzrost powierzchni pożarów (głównie powstałych wskutek umyślnych podpałów) o 83 proc. w porównaniu z rokiem wcześniejszym. Odpowiedzialność za gwałtowne pożary, które odnotowano w Brazylii, Bolsonaro zrzucił na organizacje pozarządowe. Po fali krytyki wycofał się częściowo z tych oskarżeń, uważał jednak, że są one w znacznej części odpowiedzialne za katastrofę ekologiczną. Zob. <https://www.theguardian.com/world/2021/oct/12/bolsonaro-must-be-held-criminally-responsible-for-assault-on-the-amazon-say-activists> (data dostępu: 10.01.2023); M. Kröger, *Field research notes on Amazon deforestation during the Bolsonaro era*, „Globalization” 2020, vol. XVII, nr 6, s. 1080–1083.

¹¹ <https://catas.com/en-GB/news/international-conference-on-illegal-logging-report> (data dostępu: 5.01.2023).

stwowych nadzorujących gospodarkę leśną. Spektakularnym przykładem tego rodzaju kryminalnych związków może być afera z udziałem Ricardo de Aquino Sallesa, byłego ministra środowiska w rządzie Brazylii, oraz innych urzędników państwowych i przedsiębiorców oskarżonych o działalność korupcyjną związaną z eksportem surowca drzewnego pozyskanego z chronionych gatunków drzew¹². W gronie zatrzymanych przez policję znalazł się również Eduardo Bima – szef Brazylijskiego Instytutu Ochrony Środowiska i Zasobów Naturalnych (IBAMA)¹³.

Kolejna głośna afera, określana przez brazylijskie media jako tzw. satelitarne śledztwo, dotyczyła ujawnienia za pośrednictwem systemu satelitarne go „Planet” licznych wcześniej zaplanowanych podpaleń lasów w prowincji Amazonas. Wśród oskarżonych, obok właścicieli ziemskich, bezpośrednio odpowiedzialnych za zlecenie podpaleń, znaleźli się również wysokiej rangi funkcjonariusze administracji państwowej szczebla prowincjalnego i federalnego¹⁴. Przykład ten dowodzi, że w licznych sprawach, prowadzonych przez brazylijskie organy ścigania, dotyczących handlu drewnem i towarzyszącej temu procedurze korupcji, przewijają się także wątki polityczne. Potwierdzeniem takiego stanu rzeczy były m.in. wymuszone dymisje tych wyższych oficerów policji, którzy postanowili ukrócić przestępcze praktyki na styku branży drzewnej i polityki¹⁵.

Proceder handlu drewnem pochodzącym z terenów objętych zakazami krajowymi lub konwencyjnymi (konwencja CITES¹⁶) stanowi także tło wielu konfliktów zbrojnych w Afryce. Przykładem finansowych powiązań handlarzy drewnem z przywódcami różnego rodzaju organizacji rebelianckich i terrorystycznych może być przestępcza kariera Leonida Minina¹⁷. Swoje nielegalne

¹² <https://wgospodarce.pl/informacje/95170-minister-srodowiska-pomagal-w-niszczeniu-dziewiecznych-puszcz-sa-dymisje> (data dostępu: 17.11.2022).

¹³ Brazylijski Instytut Środowiska i Odnawialnych Zasobów Naturalnych (Instituto Brasileiro do Meio Ambiente e dos Recursos Naturais Renováveis – IBAMA) jest agencją federalną podlegającą ministerstwu środowiska. Agencja pełni rolę policji środowiskowej, prowadzi postępowania w obszarze ochrony środowiska w zakresie pozwoleń środowiskowych, kontroluje i monitoruje jakość środowiska, udzielania zezwoleń na korzystanie z zasobów naturalnych i wykonuje działania pomocnicze leżące w kompetencjach państwa zgodnie z obowiązującym prawem, <https://www.gov.br/pt-br/orgaos/instituto-brasileiro-do-meio-ambiente-e-dos-recursos-naturais-renovaveis> (data dostępu: 25.01.2023).

¹⁴ <https://www.planet.com/pulse/the-federal-police-of-brazil-uses-satellite-imagery-to-effectively-combat-illicit-activities/> (data dostępu: 12.01.2023).

¹⁵ <https://www.occrp.org/en/investigations/how-endangered-brazilian-timber-ends-up-in-the-us> (data dostępu: 28.11.2022).

¹⁶ J.M. Sellar, *Illegal trade and the Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES)*, [w:] A. Linacre (red.), *Forensic science in wildlife investigations*, Boca Raton 2009, s. 8.

¹⁷ Leonid Minin posiadał oficjalnie zarejestrowaną firmę pozyskującą drewno tropikalne dla potrzeb europejskiego przemysłu meblowego (Exotic Tropical Timber Enterprises). Jedno z biur tej firmy znajdowało się w stolicy Liberii – Monrovi. Zob. m.in. R.J. Kelly, J. Maghan, J.J. Serio, *Illicit trafficking, contemporary world issues*, Santa Barbara 2005, s. 129. Zob. też:

interesy, naruszające międzynarodowe embarga dotyczące zakazu handlu surowcami i towarami strategicznymi, pochodzącymi z obszarów objętych konfliktami zbrojnymi, przedsiębiorca ten prowadził przede wszystkim w Afryce Zachodniej. Istotne jest również to, że wspomniana działalność nie ograniczała się do handlu bronią czy wyposażeniem wojskowym. W wielu transakcjach środkiem rozliczeniowym, potwierdzonym m.in. przez międzynarodowe służby policyjne, były cenne surowce, w tym także drewno tropikalne¹⁸.

Kolejną gałęzią gospodarki, która na kontynencie afrykańskim została zdominowana przez zorganizowane struktury przestępcze, jest bez wątpienia branża węgla drzewnego. Legalna działalność w tym sektorze obejmuje zaledwie 10% tej produkcji, pozostałą część stanowi tzw. ciemna liczba. Oznacza to, że podstawowy surowiec wykorzystywany do produkcji węgla drzewnego, jakim jest drewno poszukiwanych gatunków drzew tropikalnych, pochodzi z nielegalnych wyrębów. Sytuacja ta sprzyja niekontrolowanemu zawłaszczaniu naturalnych siedlisk ludności tubylczej. Jednocześnie niszczone są unikatowe obszary przyrodnicze. Z danych Programu Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Środowiska (UNEP) wynika, że rabunkowa eksploatacja lasów pierwotnych na obszarze Wielkiego Dorzecza Konga zagraża tamtejszej faunie, a zwłaszcza ostatnim siedliskom goryli. Populacja tej człekokształtnej małpy do 2030 r. może zmniejszyć się o 90%¹⁹. W ocenie Abioduna Alao różnego rodzaju konflikty zbrojne oraz polityczne zawirowania, nie tylko w Afryce, mają zdecydowanie negatywny wpływ na populacje dzikich zwierząt²⁰. Potwierdzenie tego stanowiska można znaleźć w większości opracowań przedstawicieli zielonej kryminologii²¹.

Jak wcześniej podkreślono, handel drewnem tropikalnym traktowany jest często jako źródło pozyskiwania funduszy na finansowanie konfliktów i działań wojennych²². Sytuacja taka ma m.in. miejsce w Demokratycznej Republice Konga. Ochroną sieci nielegalnych wytwórni węgla drzewnego w tym kraju zajmują się członkowie rebelianckich ugrupowań lub lokalnych gangów.

www.unodc.org/unodc/en/wildlife-and-forest-crime/index.html (data dostępu: 3.09.2015); United Nations, Economic and Social Council, *Crime prevention and criminal justice responses against illicit trafficking crime species of wild fauna and flora*, Commission on Crime Prevention and Criminal Justice, Agenda item 6, Vienna, April 2011 (E/CN.15/2011/L.5/rev.1).

¹⁸ <https://www.theguardian.com/world/2001/jul/09/armstrade.iantraynor> (data dostępu: 18.11.2022).

¹⁹ C. Nelleman, J. Redmond, J. Refisch, *The last stand of the gorilla. Environmental crime and conflict in the Congo Basin*, Arendal 2010, s. 25 i nast.

²⁰ A. Alao, *Natural resources and conflict in Africa: the tragedy of endowment*, seria: Rochester Studies in African History and the Diaspora, t. XXIX, Rochester 2007, s. 101.

²¹ A. Brisman, N. South, R. White (red.), *Environmental crime and social conflict. Contemporary and emerging issues*, Burlington 2015, s. 204.

²² W. Pływaczewski, *Combating organized poaching in Africa. Activities of the Kenya Wildlife Service*, [w:] W. Pływaczewski (red.), *Organized crime and terrorism. Reasons – Manifestation – Counteraction*, Olsztyn 2011, s. 40 i nast.

Próby ich likwidacji przez strażników leśnych kończą się nierzadko walkami, w wyniku których wielu obrońców przyrody ponosi śmierć²³. Możliwości przeciwdziałania grabieży drewna tropikalnego przez kongijskie służby ochrony lasów są ograniczone. Wynika to z faktu, że w porównaniu z wielotysięcznymi armiami rebeliantów jest to formacja nieliczna, a jej wyposażenie, także w broń, jest dość skromne. Inicjowane przez rząd działania dodatkowo komplikuje trudna sytuacja polityczna w Kongu²⁴. Zdecydowanie stan ten sprzyja korupcji na wszystkich szczeblach władzy. Wielu urzędników państwowych, także strażników ochrony przyrody oraz żołnierzy armii rządowej działa na rzecz mafii drzewnej. Skorumpowani strażnicy i urzędnicy administracji leśnej zajmują się również ochroną transportów nielegalnie pozyskanego drewna. Często tzw. gangi drzewne chronione są przez wyższych oficerów armii kongijskiej, którzy udostępniają im niezbędny sprzęt, w tym ciężarówki służące do przewozu węgla drzewnego. W przypadku ujawnienia takiego konwoju strażnicy leśni nie mają żadnych szans na zatrzymanie sprawców kradzieży, ponieważ tego rodzaju interwencja może zagrażać ich życiu²⁵.

Podejmowane przez organizacje międzynarodowe, rządowe i pozarządowe akcje zastępowania węgla drzewnego innymi źródłami energii (m.in. energią słoneczną wykorzystywaną w mobilnych i w miarę tanich urządzeniach grzewczych) mogą wręcz zrewolucjonizować życie milionów mieszkańców Afryki, a przy tym uchronić przed unicestwieniem cenne obszary lasów pierwotnych i zamieszkujące je populacje rzadkich zwierząt²⁶. Bezspornie tego rodzaju inicjatywy, rozwiązując życiowe problemy egzystencjonalne społeczności lokalnych, zapobiegają jednocześnie tworzeniu się ognisk zapalnych, w tym zorganizowanej przestępczości bazującej na procederze nielegalnego pozyskiwania drewna z lasów pierwotnych.

Proceder nielegalnych wyrębów tropikalnych lasów pierwotnych coraz częściej jest także kojarzony z działalnością syndykatów narkotykowych. Na problem ten zwracają uwagę m.in. przedstawiciele zielonej kryminologii. Na przykład Donald R. Liddick uważa, że uprawa krzewów koki – rośliny służącej do produkcji kokainy znacząco przyspiesza dewastację południowoamerykańskich lasów oraz zagraża lokalnym ogniskom bioróżnorodności²⁷. Ocenę

²³ Por. A. Adamczyk, J. Karaźniewicz, K. Pruszkiewicz-Słowińska (red.), *Karnoprawne aspekty ochrony środowiska – wyzwania dla teorii i praktyki*, Olsztyn 2017.

²⁴ Zob. W. Pływaczewski, *Nielegalny rynek chronionych gatunków dzikiej fauny i flory. Geneza, przejawy przeciwdziałanie*, Szczytno 2016, s. 115 i nast.

²⁵ Zob. M. Duda, *Zjawisko forest crime z perspektywy ekokryminologii*, [w:] R. Górecki (red.), *Człowiek a środowisko*, Olsztyn 2020, s. 142.

²⁶ Por. Government of the Republic of Zimbabwe, *Solar energy for development culture & environmental*, t. I, Harare 1995, s. 22.

²⁷ Zob. D.R. Liddick, *Crimes against nature. Illegal industries and the global environment*, Santa Barbara 2011, s. 99; W. Pływaczewski, *Grabież światowych...*, s. 14 i nast.

tę potwierdza m.in. tempo deforestacji w Kolumbii, które – mimo spowolnienia przyrostu naturalnego i zmian ekonomicznych powiązanych z odchodzeniem od tradycyjnego rolnictwa – znacząco wzrosło w ciągu ostatnich 20 lat²⁸. Natomiast wyraźnie zwiększyła się powierzchnia upraw koki. Dotychczas ponad 70% światowej produkcji tego surowca pochodziło z Kolumbii. Obecnie w tym obszarze zaczynają dominować syndykaty meksykańskie i peruwiańskie. Mimo że raporty organizacji monitorujących działalność karteli narkotykowych wykazywały brak bezpośredniego wpływu tego rodzaju upraw na stan lasów, jednak do 2005 r. corocznie ok. 150 km² lasów było zamienianych na kokainowe pola²⁹. Jak potwierdzają eksperci, nawet tak relatywnie niewielka powierzchnia leśna może mieć istotne znaczenie dla środowiska przyrodniczego, zważywszy że w lasach deszczowych Kolumbii znajduje schronienie około 10% cennych gatunków fauny. Analizy przestrzenne użytkowania gruntów w tym kraju wskazały również wyraźny negatywny wpływ pośredni sąsiedztwa upraw koki na otoczenie, co w praktyce oznacza najczęściej wylesianie i dewastację okolicznych lasów. Naukowcy wiążą to zjawisko z lokalnym wzrostem zagęszczenia ludności i słabym rozwojem terenów wiejskich, co prowadzi do zawłaszczania terenów leśnych przez latyfundystów i przeznaczania ich na cele inwestycyjne³⁰. Ponadto znaczne ilości chemikaliów używanych do oczyszczania pozyskanego z krzewów koki surowca trafiają po wykorzystaniu wprost do lasu, co przyczynia się do jego degradacji, m.in. na skutek obumierania roślin i podtruwania zwierząt toksycznymi substancjami wykorzystywanymi przez gangi do produkcji narkotyków³¹.

Jedną z najczęściej wykorzystywanych technik przemytu drewna tropikalnego objętego specjalną ochroną jest m.in. fałszowanie dokumentacji wymaganej przy eksporcie tego rodzaju towarów. Mistyfikacyjne praktyki polegają najczęściej na wykazywaniu w dokumentach transferowych innych gatunków drewna, aniżeli tych, które powinny stanowić przedmiot określonej transakcji. Przemysłownicy wykazują te gatunki, którymi bez specjalnych ograniczeń można handlować, tym samym ich eksport nie koliduje z ograniczeniami ujętymi w konwencji waszyngtońskiej (konwencja CITES) oraz prawie krajowym. Inną techniką kamuflażu jest podawanie we wskazanej dokumentacji nieprawdziwego miejsca pozyskania drewna, czyli takiego obszaru wyrębów, który – w oparciu o obowiązujące prawo – został udostępniony przez władze krajowe do prowadzenia działalności gospodarczej.

Należy podkreślić, że Unia Europejska systematycznie zaostrza swoje ustawodawstwo w zakresie importu drewna z obszarów zagrożonych nielegal-

²⁸ <http://pubs.acs.org/doi/abs/10.1021/es102373d> (data dostępu: 12.01.2023).

²⁹ <http://www.sciencedaily.com/releases/2011/01/110128144723> (data dostępu: 2.01.2023).

³⁰ F.G. Shanty, P.P. Mishra, *Organized crime: from trafficking to terrorism*, Santa Barbara 2008, s. 189.

³¹ *Ibidem*, s. 198.

ną deforestacją³². Również restrykcyjne prawo regulujące m.in. handel drewnem, określane jako Lacey Act, obowiązuje w Stanach Zjednoczonych. Jednak dane międzynarodowych organizacji policyjnych, w szczególności Interpolu, pokazują, że powyższe regulacje nie zawsze skutecznie chronią krajowe rynki przed napływem drewna pochodzącego z obszarów zagrożonych nielegalnymi wyrębami³³. Przeprowadzone przez dziennikarzy śledczych dochodzenie wykazało bowiem, że w jednej z sieci marketów specjalizujących się w sprzedaży paneli podłogowych oferowane są klientom produkty powstałe na bazie drewna, które nie powinno znaleźć się na terytorium Stanów Zjednoczonych, ponieważ jest na liście produktów podlegających bezwzględnemu zakazowi wwozu. Jak dowiedziono, ujawnione drewno zostało „wyprane” z wykorzystaniem fałszywych dokumentów certyfikacyjnych i zanim znalazło się w USA, podane zostało tzw. zabiegom legalizacyjnym w Brazylii. W tym przypadku przestępczy proceder wspierany był również przez skorumpowanych brazylijskich urzędników różnych szczebli administracji rządowej, nadzorujących branżę pozyskiwania i obróbki drewna. Należy zauważyć, że przemycane z Ameryki Łacińskiej drewno jest szczególnie cenione na światowych rynkach za swoją wytrzymałość, trwałość i delikatne kontury żył. Z tego powodu należy ono do jednych z najdroższych gatunków drewna. W amerykańskich marketach za metr sześcienny desek wykonanych z drewna gatunku *Lapacho* klienci płacą ok. 7 tys. dol. Popularność tego gatunku sprawiła, że jego pozyskiwanie stało się przysłowiową kopalnią złota dla organizacji przestępczych.

Analiza eksportu przeprowadzona przez IBAMA w latach 2007–2019 wykazała, że wspomniane wcześniej gatunki drzew są najczęściej eksportowanym surowcem przez największe brazylijskie firmy branży drzewnej. Dane Międzynarodowej Organizacji ds. Drewna Tropikalnego (ITTO), m.in. pozytywnie zweryfikowane przez Międzynarodową Unię Ochrony Przyrody (IUCN) i sieć monitorowania handlu dziką fauną i florą TRAFFIC, potwierdziły m.in., że 93% tarcicy produkowanej na bazie orzesznicy wyniosłej (bertolecji) importowanej przez USA w latach 2008–2017 pochodziło z Brazylii³⁴.

---

³² Kolejne inicjatywy zaostrzające warunki importu drewna do Unii Europejskiej są na etapie procesu legislacyjnego – zob. https://environment.ec.europa.eu/topics/forests/deforestation/regulation-deforestation-free-products_en (data dostępu: 24.01.2023).

³³ Lacey Act z 1900 r. wpisuje się do szeroko definiowanego prawa ochrony środowiska w Stanach Zjednoczonych. Przedmiotowa ustawa zabrania handlu dzikimi gatunkami fauny i flory. Poprawka z 2008 r. poszerzyła zakres tego aktu prawnego o drewno i jego pochodne. Poszczególne postanowienia ustawy są egzekwowane przez US Fish and Wildlife Service, National Oceanic and Atmospheric Administration, US Customs and Border Protection, Inspection Health Service oraz US Forest Service. Por. C.F. Hodges, *Brief summary of the Lacey Act*, Michigan 2010.

³⁴ B.R. Cardoso, G.B. Silva Duarte, B.Z. Reis, S.M.F. Cozzolino, *Brazil nuts: nutritional composition, health benefits and safety aspects*, „Food Research International” 2017, nr 100, s. 9–18.

Zjawisko deforestacji i nielegalnego handlu drewnem z perspektywy zielonej kryminologii/zielonej wiktymologii

Problem nielegalnej deforestacji i handlu drewnem pozyskanym z obszarów wyróżniających się szczególnymi walorami przyrodniczymi i krajobrazowymi na gruncie kryminologii został zauważony i nagłośniony przede wszystkim przez przedstawicieli tzw. zielonej opcji (*green criminology*)³⁵. Jako pierwsi zwrócili oni uwagę na te przejawy zagrożeń w obszarze środowiska, które mają zdecydowanie kryminalny kontekst. Nie mniej ważnym osiągnięciem wspomnianego kierunku w kryminologii było wskazanie tych obszarów pokrzywdzenia, które dotychczas w naukach penalnych nie były dostrzegane (bądź uznawano je za problemy niszowe, wręcz marginalne). Przykładem może być tu problematyka pokrzywdzenia rdzennych narodów puszczańskich na skutek masowych wycieków dokonywanych przez koncerny przemysłowe lub współczesnych latyfundystów ziemskich. Dzięki zielonej kryminologii, w szczególności jej wiktymologicznemu kierunkowi zainteresowań (*green victimology*), Ziemia i dobra naturalne integralnie z nią związane zyskały po raz pierwszy swoją podmiotowość, stając się tym samym obiektem wnikliwych badań³⁶. Obecnie badania te, podejmowane m.in. w Polsce przez naukowców z Olsztyńskiej Szkoły Ekokryminologii (*Olsztyn School of Ecocriminology*), są skoncentrowane na dążeniu do wzmocnienia ochrony lasów i zagrożonych dzikich gatunków fauny i flory³⁷. Jak wiadomo, lasy pierwotne zapewniają tym gatunkom bezpieczne siedliska oraz pokarm.

Zielona wiktymologia postrzega również ochronę lasów z perspektywy tych zagrożeń cywilizacyjnych, które współcześnie przybierają wymiar uniwersalny. W pierwszej kolejności należy zwrócić uwagę na wyzwania związane z globalnym ociepleniem. Zdaniem ekspertów skupionych wokół Międzynarodowego Zespołu ds. Zmian Klimatu (IPCC) obszary leśne, w szczególności pierwotne lasy deszczowe, mogą stanowić ważne narzędzie przeciwdziałania globalnemu ociepleniu i jego skutkom. Natomiast masowe uszczuplanie terenów leśnych z całą pewnością przybliży ludzkość do punktu krytycznego³⁸.

Według zielonych kryminologów/zielonych wiktymologów ważną rolę w ochronie lasów pierwotnych odgrywają społeczności lokalne i autochtoniczne³⁹.

³⁵ Por. International Consortium on Combating Wildlife Crime, *Wildlife and forest crime analytic toolkit*, Brussel 2022.

³⁶ Por. W. Pływaczewski, E. Zębek, J. Narodowska, *Odpowiedzialność za środowisko z perspektywy prawa, kryminologii i nauk przyrodniczych*, Warszawa 2020.

³⁷ J. Narodowska, M. Duda, *Etiologia przestępczości przeciwko lasom*, [w:] W. Pływaczewski, M. Duda (red.), op. cit., s. 91 i nast.

³⁸ Por. R. White, *Climate change criminology*, Bristol 2020.

³⁹ W. Pływaczewski, *Międzynarodowe inicjatywy na rzecz przeciwdziałania zjawisku nielegalnej eksploatacji lasów pierwotnych*, [w:] M. Kotowska, W. Pływaczewski (red.), *Kryminologia wobec współczesnych zagrożeń ekologicznych*, Olsztyn 2011, s. 64.

Ocenę tę potwierdzają m.in. inicjatywy podejmowane przez przedstawicieli pierwszych narodów Kanady i Stanów Zjednoczonych. Z zasługującą na podkreślenie determinacją przeciwstawiają się oni zawłaszczaniu i dewastacji ich historycznych siedzib. Na przykład plemiona Karuków, Juroków i Hupów, które zamieszkują dolinę rzeki Klamath w Kalifornii, jako ważny argument w procesach o odzyskanie prawa zarządzania leśnymi obszarami w Stanach Zjednoczonych podnoszą m.in. kwestie kulturowe, akcentując tym samym znaczenie duchowego dziedzictwa wspólnot plemiennych, które utożsamiane jest z konkretnym terytorium. Warto w tym miejscu przytoczyć słowa Priscilli Hunter – przedstawicielki rdzennego ludu Pomo, która stwierdziła: „Drzewa są dla nas bardzo cenne – wierzymy, że mieszkają w nich duchy naszych przodków”⁴⁰. Potwierdzeniem postawy opartej na szacunku do dzikiej przyrody było m.in. utworzenie konsorcjum skupiającego dziesięć plemion, zajmującego się odzyskiwaniem i regeneracją dawnych terenów leśnych, które podane były kompleksowej wycince⁴¹. Innym przykładem znaczenia inicjatyw rdzennych ludów na rzecz ochrony światowego dziedzictwa leśnego może być postawa ludu Penan w Malezji. Dzięki współpracy z organizacją Rainforest Rescue członkowie tej mniejszościowej społeczności zmusili rząd malezyjski do cofnięcia koncesji na plantację palmy olejowej, która miała powstać kosztem lasu tropikalnego. Planowana koncesja obejmowała 4400 ha lasu w bezpośrednim sąsiedztwie Parku Narodowego Gunung Mulu znajdującego się na liście Światowego Dziedzictwa Ludzkości UNESCO. W świetle zaprezentowanych przykładów jakże wymowne są słowa jednego z lokalnych aktywistów, który stwierdził: „Mam nadzieję, że uda się nam powstrzymać o wiele więcej takich przypadków ingerencji w przyrodę, aby zachować zdrowe środowisko. Las to nasze życie i życie ludów tubylczych. Zamierzamy zrobić wszystko, co w naszej mocy, aby ocalić nasze lasy dla przyszłych pokoleń”⁴².

Narzędzia przeciwdziałania procederowi deforestacji i nielegalnego handlu drewnem

Zieloni kryminolodzy, realizujący już od dłuższego czasu swoisty manifest ojców-założycieli nowego kierunku w obszarze zainteresowań kryminologicznych, wskazują jednocześnie na te formy i narzędzia przeciwdziałania zielonej przestępczości leśnej, które ich zdaniem mogą znacząco poprawić kondycję środowiska postrzeganego jako dobro uniwersalne. Zgłaszane propozycje mają

⁴⁰ D. Brindley, *Chroniąc ziemię przodków*, „National Geographic Polska” 2022, nr 7, s. 3.

⁴¹ Ibidem.

⁴² T. Nakonieczny, *Oddalona groźba wyrębu lasów w sąsiedztwie malezyjskiego parku narodowego*, „Dzikie Życie” 2022/2023, nr 12–1/342–343, s. 30.

nie tylko wymiar globalny⁴³ – w wielu obszarach, jak wskazuje Elżbieta Zębek, odnoszą się również do realiów lokalnych oraz regionalnych⁴⁴. Niewątpliwie problematyka ochrony zasobów leśnych we wszystkich wskazanych zakresach odgrywa w podejmowanych badaniach kryminologów i przedstawicieli nauk przyrodniczych wiodącą rolę. Ważnym narzędziem ochrony lasów przed masową deforestacją są nie tylko te inicjatywy, które podkreślają ich rangę poprzez tworzenie obszarów specjalnych (parki narodowe, parki krajobrazowe, rezerваты, obszary „Natura 2000” itd.), ale również inne działania, które mają zachęcić odpowiednie podmioty reprezentujące rynek handlu drewnem do przestrzegania międzynarodowych i regionalnych standardów pozyskiwania drewna, jego dystrybucji i przerobu. Niewątpliwie do sygnalizowanych przedsięwzięć należy zaliczyć te inicjatywy, które wprost wpisują się w dotychczasowy dorobek Unii Europejskiej w obszarze ochrony środowiska.

Początki oficjalnych działań Unii Europejskiej, mających na celu ograniczenie nielegalnego pozyskiwania drewna, sięgają 2003 r. Wówczas przyjęty został Plan Działań FLEGT (*Forest Law Enforcement, Governance and Trade*)⁴⁵. Ten przełomowy dokument określił zakres środków mających na celu zwalczanie nielegalnej deforestacji. Precyzuje on również zasady „dobrowolnych porozumień partnerskich” VPA (*Voluntary Partnership Agreement*) zawieranych między Unią Europejską a pozaeuropejskimi krajami-eksporterami drewna⁴⁶. Należy zaznaczyć, że przedmiotowe porozumienia mają na celu wdrożenie mechanizmu kontroli pochodzenia drewna i tych produktów pochodnych, które trafiają na unijny rynek. Zaproponowany mechanizm, funkcjonujący pod nazwą systemu należytej staranności (*due diligence system*), ma na celu zmniejszenie ryzyka wprowadzania na europejski rynek nielegalnie pozyskanego drewna. Obejmuje on trzy elementy właściwe dla zarządzania ryzykiem: dostęp do informacji, ocenę ryzyka i ograniczanie stwierdzonego ryzyka. System ma przede wszystkim zapewniać dostęp do informacji o źródłach i dostawcach drewna wprowadzanego po raz pierwszy na rynek wewnętrzny. Dzięki tej procedurze możliwe będzie dotarcie przez upoważnione podmioty kontrolne

⁴³ Por. E. Zębek, *Instrumenty administracyjno-prawne i ekonomiczne w ochronie środowiska*, seria: Kortowski Przegląd Prawniczy – Monografie, Olsztyn 2017.

⁴⁴ W.D. Moreto, S.F. Pires, *Wildlife crime. An environmental criminology and crime science perspective*, Durham 2018, s. 137 in.

⁴⁵ Zob. rozporządzenie Rady (WE) nr 2173/2005 z dnia 20 grudnia 2005 r. w sprawie ustanowienia systemu zezwoleń na przywóz drewna do Wspólnoty Europejskiej FLEGT (Dz. Urz. UE L 347 z 30.12.2005, s. 1). Por. także rozporządzenie Rady (WE) nr 338/97 z dnia 9 grudnia 1996 r. w sprawie ochrony gatunków dzikiej fauny i flory w drodze regulacji handlu nimi (Dz. Urz. UE L 61 z 3.3.1997, s. 1) oraz decyzję nr 1600/2002/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 22 lipca 2002 r. ustanawiającą szósty wspólnotowy program działań w zakresie środowiska naturalnego (Dz. Urz. L 242 z 10.9.2002, s. 1).

⁴⁶ *Forest Law Enforcement, Governance and trade: the European Union*, European Forest Institute 2008. Umowy takie zostały m.in. zawarte z Hondurasem, Kamerunem, Liberią, Malezją, Indonezją, Wietnamem i Republiką Środkowoafrykańską.

do istotnych danych informujących o zgodności pochodzenia drewna z ustawodawstwem kraju jego pozyskania, a nawet (w niektórych przypadkach) system umożliwi dokładne ustalenie regionu pochodzenia drewna i jednocześnie pozwoli stwierdzić, czy poszczególne gatunki tego surowca sprowadzone zostały legalnie. Na podstawie tych informacji upoważnione podmioty mogą przeprowadzić ocenę ryzyka. W przypadku jego stwierdzenia możliwe będzie jego ograniczenie. Tego rodzaju kontrola może również odbywać się w ramach już funkcjonujących systemów wykorzystywanych przez odpowiednie organizacje branżowe oraz instytucje prowadzące monitoring w krajach członkowskich Unii Europejskiej. Opiera się ona bowiem na instrumentach zaproponowanych przez dostawców drewna, pod warunkiem że podmioty kontrolujące spełniają wymogi określone prawem unijnym.

Należy przypomnieć, że już w rezolucji z dnia 22 kwietnia 2009 r. Parlament Europejski uznał, iż odpowiedzialność za zapewnienie legalności pochodzenia drewna powinna spoczywać na wszystkich podmiotach uczestniczących w łańcuchu dostaw surowca. Dodatkowo państwa członkowskie miałyby wprowadzić wysokie kary finansowe dla podmiotów łamiących przepisy. Niewątpliwie unijne regulacje zakazujące handlu nielegalnie pozyskiwanym drewnem to przełom na skalę międzynarodową, odnoszące się do całego łańcucha dostaw – począwszy od nielegalnie wycinanych lasów na całym świecie, a skończywszy na unijnym rynku, gdzie produkty z drewna są sprzedawane. Należy zauważyć, że według danych Organizacji Narodów Zjednoczonych na świecie nielegalne drewno stanowi 20–40% rynku. Ostatecznie zawarte we wspomnianej rezolucji zalecenia przybrały formę rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) z 2010 r., ustanawiającego obowiązki podmiotów wprowadzających do obrotu drewno i produkty z drewna⁴⁷.

Unia Europejska jest jednym z kluczowych rynków zbytu drewna pochodzącego zarówno z legalnych i nielegalnych wycębów, przy czym z nielegalnych wycinek, prowadzonych przede wszystkim w takich krajach, jak: Brazylia, Chiny, Indonezja, Rosja oraz państwa centralnej Afryki, pochodzi około 20% sprzedawanego na unijnym rynku drewna. Organizacje ekologiczne przyjmują, że roczny obrót nielegalnym drewnem w Unii Europejskiej sięga 1,2 mld euro. Zgodnie z nowymi unijnymi przepisami certyfikacyjnymi eksporterzy i importerzy zobowiązani będą dostarczyć organom kontrolnym nie tylko dane dotyczące kraju pochodzenia drewna oraz ujawnić miejsce prowadzenia wycębu, ale również przekazać informacje na temat łańcucha pośredników, co niewątpliwie może znacząco utrudnić organizacjom przestępczym proces tzw. prania drewna. Jednocześnie każda ze zobowiązanych firm zostanie zobligowana do udowodnienia, że proces pozyskania drewna odbył się zgodnie z przy-

---

⁴⁷ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 995/2010 z dnia 20 października 2010 r. (Dz. Urz. UE L 295 z 12.11.2010, s. 23).

jętym standardami. Podobne obowiązki ciążyą również na importerach produktów i surowców drzewnych, takich jak sklejki, płyty wiórowe, meble czy papier. Za naruszenie wskazanych wymogów przewidziano kary finansowe, które mają być uzależnione od skali szkód wyrządzonych środowisku, wartości drewna i nieuiszczonych podatków. Ponadto każdy z krajów członkowskich ma wolną rękę we wprowadzeniu sankcji karnych⁴⁸.

Z perspektywy przeciwdziałania zjawisku masowego wylesiania i walki z przestępczymi praktykami na rynku handlu drewnem znaczenie przełomowe ma również długo oczekiwana przez obrońców lasów pierwotnych rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 23 czerwca 2022 r. w sprawie nielegalnego pozyskiwania drewna w Unii Europejskiej⁴⁹. W dokumencie tym przywołuje się dotychczasowy dorobek w zakresie ochrony europejskiego i światowego dziedzictwa przyrodniczego (m.in. „Unijna strategia na rzecz bioróżnorodności 2030 – Przywracanie przyrody do naszego życia”, „Nowa strategia leśna UE 2030”). Rezolucja wzywa państwa członkowskie, aby w pełni wdrożyły obowiązujące prawodawstwo Unii Europejskiej w zakresie ochrony środowiska i przestrzegały przewidzianych w nim obowiązków. Ponadto dokument ten wyraża zaniepokojenie negatywnym wpływem przypadków nielegalnego pozyskiwania drewna na europejskie lasy, dzikie siedliska, rynek wewnętrzny oraz działania Unii Europejskiej na rzecz klimatu. Rezolucja wzywa Komisję Europejską i państwa członkowskie, aby przeprowadziły dogłębną ocenę społeczno-gospodarczych przyczyn tych zjawisk oraz w pełni wdrożyły odpowiednie przepisy unijne i krajowe w celu opracowania skutecznych środków służących walce z nielegalnym pozyskiwaniem drewna. Rezolucja wyraża też zaniepokojenie faktem, że rosnące nielegalne pozyskiwanie drewna w Unii Europejskiej może podważyć cele Europejskiego Zielonego Ładu, strategii Unii na rzecz bioróżnorodności i strategii leśnej UE, gdyż będzie stanowić porażkę w ochronie unikalnej różnorodności ekologicznej, ostatnich zachowanych lasów pierwotnych i starodrzewów oraz w przywróceniu i zachowaniu naturalnych siedlisk i gatunków dzikiej flory i fauny. Ponadto prezentowany dokument podkreśla, że wylesianie odpowiada za 20% światowej emisji CO₂. Nielegalne pozyskiwanie drewna ma zatem wpływ na proces pustynnienia, erozji gleby i sprzyja licznym kataklizmom, w tym powodziom. Rezolucja zachęca też przedstawicieli organów ścigania i właściwe organy państw członkowskich do inicjowania postępowań karnych w najszerszym dopuszczalnym zakresie we

---

⁴⁸ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 995/2010 z dnia 20 października 2010 r. ustanawiające obowiązki podmiotów wprowadzających do obrotu drewno i produkty z drewna (Dz. Urz. UE L 295 z 12.11.2010, s. 23); stanowisko Parlamentu Europejskiego z dnia 22 kwietnia 2009 r. (Dz. Urz. C 184 E z 8.7.2010, s. 145); stanowisko Rady w pierwszym czytaniu z dnia 1 marca 2010 r. (Dz. Urz. C 114 E z 4.5.2010, s. 17).

⁴⁹ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 23 czerwca 2022 r. w sprawie nielegalnego pozyskiwania drewna w UE (Dz. Urz. UE C 32 z 27.1.2023, s. 20).

wszystkich przypadkach nielegalnego pozyskiwania drewna, a także w sprawach związanych z jego transportem, składowaniem, dystrybucją i sprzedażą⁵⁰.

Należy również zwrócić uwagę na inne przedsięwzięcia inicjowane przez organizacje międzynarodowe, które mają na celu zapobieżenie niekontrolowanemu wycinkom pierwotnych lasów tropikalnych. Na przykład niektóre indonezyjskie koncerny branży drzewnej powoli, przede wszystkim na skutek nacisków i groźby bojkotu ze strony organizacji ekologicznych, zgłaszają chęć uczestnictwa w tego rodzaju porozumieniach. Między innymi taki akces zgłosił azjatycki gigant tej branży Asia Pulp and Paper (APP), wcześniej wielokrotnie oskarżany o prowadzenie rabunkowej gospodarki leśnej. Konsorcjum podpisało umowę dotyczącą zakupu tzw. kredytów węglowych *Emission Reduction Units* (ERU)⁵¹. Należy zauważyć, że gdyby nie groźba bojkotu przez organizacje ekologiczne wyrobów wielkich międzynarodowych korporacji, które ściśle kooperują z firmami indonezyjskimi, te ostatnie prawdopodobnie dalej sabotowałyby liczne inicjatywy dotyczące ograniczenia masowej deforestacji⁵². Niewątpliwie ważną rolę w obszarze przeciwdziałania deforestacji odegrać może również porozumienie dla zrównoważonej produkcji oleju palmowego (*The Roundtable on Sustainable Palm Oil* – RSPO) oraz międzynarodowe porozumienie w sprawie drewna tropikalnego (*International Tropical Timber Agreement* – ITTA) i Rada Dobrej Gospodarki Leśnej (*Forest Stewardship Council* – FSC)⁵³.

Podsumowanie

W ramach podsumowania należy jeszcze raz wymienić te czynniki etiologiczne, które bezpośrednio prowadzą do niszczenia, degradacji i zawłaszczania lasów pierwotnych. Do nich należy zaliczyć m.in.: rabunkowe komercyjne wycinki, produkcja węgla drzewnego, ekstensywny chów bydła, karczowanie lasów w celu udostępnienia złóż surowców mineralnych, budowy elektrowni wodnych oraz dróg, a także innych elementów infrastruktury⁵⁴. Wspomnianym zjawiskom towarzyszy dynamiczny wzrost liczby ludności, ubóstwo, niedożywienie, deficyt edukacji, choroby oraz brak opieki socjalnej. Istotne znaczenie ma także ogólna sytuacja polityczno-gospodarcza świata. W tym miejscu na-

---

⁵⁰ E.V. Henn, *Protecting forests or saving trees? The EU's regulatory approach to global deforestation*, „Review of European Comparative and International Environmental Law” 2021, nr 30, s. 336–348.

⁵¹ M.A. Ridley (red.), *Lowering the cost of emission reduction: joint implementation in the Framework Convention on Climate Change*, Dordrecht 1998, s. 25 i nast.

⁵² O. Springate-Baginski, E. Wollenberg (red.), *REDD, Forest Governance and Rural Livelihoods. The Emerging Agenda*, Bogor 2010, s. 78.

⁵³ Szerzej na ten temat zob. W. Pływaczewski, A. Nowak, M. Porwisz, op. cit., s. 22 i nast.

⁵⁴ J. Makowski (red.), *Geografia regionalna świata*, Warszawa 2006, s. 230 i nast.

leży zwrócić uwagę na państwa zależne, w szczególności zadłużone oraz pozbawione dostępu do nowoczesnych technologii, co skazuje je na rabunkową eksploatację posiadanych zasobów naturalnych. Przykładem tego rodzaju działalności dewastującej środowisko naturalne może być postawa niektórych państw afrykańskich. Z tego powodu międzynarodowe organizacje ekologiczne postulują, aby ich dotychczasowe zadłużenia były przez wierzycieli umarzane, a gromadzone środki na pokrycie powstałych zobowiązań, w odpowiedniej części, dłużnicy przeznaczali na ochronę środowiska naturalnego, w tym oczywiście na wsparcie przedsięwzięć związanych z przeciwdziałaniem zjawisku masowej deforestacji i kłusownictwu. Na przykład tego rodzaju globalny mechanizm wsparcia może być w najbliższym czasie wdrożony wobec Zambii, której gospodarka od dłuższego czasu znajduje się w głębokiej zapaści. Jednak rząd zambijski w przypadku przyjęcia takiej propozycji byłby zobowiązany do przedstawienia szczegółowego programu naprawczego w zakresie ochrony dzikiej przyrody. Jak wcześniej wykazano podobne formy wsparcia – realizowane m.in. poprzez tzw. dobrowolne porozumienia i zawierane przez Unię Europejską z tymi krajami, które zobowiążą się do znacznego ograniczenia masowej wycinki lasów pierwotnych – sprawdziły się, co potwierdza, że ta forma ratowania światowego dziedzictwa leśnego będzie kontynuowana.

Niewątpliwie istotnym czynnikiem przyczyniającym się do nadmiernej eksploatacji leśnych zasobów ziemi jest także coraz bardziej dostrzegalne finansowe uzależnianie się rządów niektórych państw od wielkich korporacji międzynarodowych⁵⁵. Dlatego wspieranie transparentnego procesu reglamentacji handlu drewnem i certyfikacji tego surowca należy uznać za cenne i jednocześnie skuteczne narzędzie uniemożliwiające zawłaszczanie cennych naturalnych zasobów środowiska. Podobną rolę, zdaniem autorów przedmiotowego opracowania, mogą odegrać również inicjatywy odnoszące się do walki z poszczególnymi przejawami tzw. przestępczości leśnej (*forest crime*), w szczególności zorganizowanymi kradzieżami i przemytem drewna, fałszerstwami dokumentacji związanej z jego pozyskiwaniem, przerobem i eksportem tego surowca, korupcją, zamachami na strażników, przedstawicieli ludów plemiennych i aktywistów reprezentujących organizacje ekologiczne⁵⁶.

Do podmiotów, które odgrywają niezwykle ważną rolę w zakresie walki z przestępczością leśną, zarówno w wymiarze międzynarodowym, jak też regionalnym i krajowym, należy zaliczyć Międzynarodową Organizację Policji Kryminalnej Interpol oraz Europol. Ścisła współpraca tych policyjnych służb z krajowymi instytucjami ochrony przyrody już dziś przynosi wymierne efekty w postaci ujawniania zorganizowanych struktur specjalizujących się

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ <https://www.interpol.int/News-and-Events/News/2020/Forestry-crime-targeting-the-most-lucrative-of-environmental-crimes> (data dostępu: 12.01.2023).

w kradzieżach drewna⁵⁷. Działania te prowadzą często do zatrzymania liderów organizacji przemytniczych, a przy okazji do likwidacji gangów zajmujących się, na ich zlecenie, wycinką drzew w lasach objętych ochroną przyrodniczą.

W przestępczym łańcuchu handlu drewnem znaczącą rolę odgrywają tartaki oraz pozostałe firmy zajmujące się przerobem surowca drzewnego. Często są to miejsca, gdzie odbywa się proces „prania drewna” pochodzącego z nielegalnych wyrębów. Ustalenie przez organy ścigania udziału tych podmiotów w nielegalnym procederze stanowi szczególnie ważne zadanie w zakresie podejmowanych działań wykrywczych. Należy jednocześnie odnotować, że dzięki wdrażanym strategiom zapobiegawczym, realizowanym m.in. przez policyjnych koordynatorów z Interpolu lub Europolu, rokrocznie likwidowanych jest kilkanaście nielegalnych przedsięwzięć. Podejmowane działania policyjne skutkują również likwidacją transkontynentalnych kanałów przerzutu drewna⁵⁸.

Reasumując, należy przyjąć, że czynnikami etiologicznymi warunkującymi zjawisko deforestacji i nielegalnego handlu drewnem są przede wszystkim: rabunkowe wycinki pod plantacje monokulturowe, produkcja węgla drzewnego, ekstensywny chów bydła, pozyskiwanie surowców mineralnych, budowa infrastruktury komunikacyjnej, pozyskiwanie materiału budowlanego, finansowanie konfliktów zbrojnych, hodowla roślin potrzebnych do produkcji narkotyków, pozyskiwanie gatunków CITES. W zakresie fenomenologii analizowanego zjawiska warto wskazać, że najbardziej zagrożone deforestacją są następujące obszary: puszcza Amazonii, lasy dorzecza rzeki Kongo i delty Mekongu, tajga Syberii oraz lasy pierwotne Indonezji i Malezji. Kierunkami sprzedaży nielegalnie pozyskanego drewna są przede wszystkim Europa, Ameryka Północna i Chiny. Przeciwdziałanie zjawisku polegać powinno natomiast na przemyślanym konglomeracie rozwiązań prawnych przyjmowanych na poziomie porozumień międzynarodowych, zapobiegania i zwalczania instytucjonalnego prowadzonego przez wyspecjalizowane agendy (np. Interpol) oraz społecznych mających na celu podnoszenie świadomości potencjalnych nabywców nielegalnego drewna na temat szkodliwości ich działalności.

Wykaz literatury

- Adamczyk A., Karaźniewicz J., Pruszkiewicz-Słowińska K. (red.), *Karnoprawne aspekty ochrony środowiska – wyzwania dla teorii i praktyki*, Wyd. UWM, Olsztyn 2017.
- Alao A., *Natural resources and conflict in Africa: the tragedy of endowment*, seria: Rochester Studies in African History and the Diaspora, t. XXIX, Boydell & Brewer/University of Rochester Press, Rochester 2007.

⁵⁷ W. Pływaczewski, *Inicjatywy Międzynarodowej Organizacji Policji Kryminalnej – INTERPOL na rzecz ochrony dzikich gatunków zwierząt*, „Prokuratura i Prawo” 2011, nr 10, s. 5–20.

⁵⁸ <https://www.interpol.int/News-and-Events/News/2022/INTERPOL-and-Thai-police-collaborate-to-combat-illegal-logging> (data dostępu: 21.01.2023).

- Beirne P., South N. (red.), *Issues in green criminology*, Willan Publishing, Portland 2007.
- Brindley D., *Chroniąc ziemię przodków*, „National Geographic Polska” 2022, nr 7.
- Brisman A., South N., White R. (red.), *Environmental crime and social conflict. Contemporary and emerging issues*, Ashgate, Burlington 2015.
- Cardoso B.R., Silva Duarte G.B., Reis B.Z., Cozzolino S.M.F., *Brazil nuts: nutritional composition, health benefits and safety aspects*, „Food Research International” 2017, nr 100.
- Duda M., *Zjawisko forest crime z perspektywy ekokryminologii*, [w:] R. Górecki (red.), *Człowiek a środowisko*, Wyd. UWM, Olsztyn 2020.
- Henn E.V., *Protecting forests or saving trees? The EU's regulatory approach to global deforestation*, „Review of European Comparative and International Environmental Law” 2021, nr 30.
- Hodges C.F., *Brief summary of the Lacey Act*, Animals Legal and Historical Center, Michigan 2010.
- Kelly R.J., Maghan J., Serio J.J., *Illicit trafficking, contemporary world issues*, ABC-CLIO, Santa Barbara 2005.
- Kossak S., *The Białowieża Forest saga*, Muza, Warszawa 2001.
- Kröger M., *Field research notes on Amazon deforestation during the Bolsonaro era*, „Globalization” 2020, vol. XVII, nr 6.
- Liddick D.R., *Crimes against nature. Illegal industries and the global environment*, ABC-CLIO, Santa Barbara 2013.
- Linacre A. (red.), *Forensic science in wildlife investigations*, CRC Press, Boca Raton 2009.
- Makowski J. (red.), *Geografia regionalna świata*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 2006.
- Moreto W.D., Pires S.F., *Wildlife crime. An environmental criminology and crime science perspective*, Carolina Academic Press, Durham 2018.
- Narodowska J., Duda M., *Etiologia przestępczości przeciwko lasom*, [w:] W. Pływaczewski, M. Duda (red.), *Nielegalna eksploatacja obszarów leśnych*, Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej WPiA, Olsztyn 2013.
- Nelleman C., Redmond J., Refisch J., *The last stand of the gorilla. Environmental crime and conflict in the Congo Basin*, United Nations Environmental Programme, Arendal 2010.
- Pływaczewski W. (red.), *Organized crime and terrorism. Reasons – Manifestation – Counteraction*, Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej WPiA, Olsztyn 2011.
- Pływaczewski W., *Badania kryminologiczne w obszarze zielonej przestępczości – stan obecny i nowe wyzwania na tle współczesnych zagrożeń cywilizacyjnych*, [w:] E.W. Pływaczewski, D. Dajnowicz-Piesiecka, E. Jurgielewicz-Delegacz (red.), *Prawo karne i kryminologia wobec kryzysów XXI wieku*, Wolters Kluwer, Warszawa 2022.
- Pływaczewski W., *Grabież światowych zasobów leśnych – perspektywa forest crime*, [w:] W. Pływaczewski, M. Duda (red.), *Nielegalna eksploatacja obszarów leśnych*, Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej WPiA, Olsztyn 2013.
- Pływaczewski W., *Inicjatywy Międzynarodowej Organizacji Policji Kryminalnej – INTERPOL na rzecz ochrony dzikich gatunków zwierząt*, „Prokuratura i Prawo” 2011, nr 10.
- Pływaczewski W., *Międzynarodowe inicjatywy na rzecz przeciwdziałania zjawisku nielegalnej eksploatacji lasów pierwotnych*, [w:] M. Kotowska, W. Pływaczewski (red.), *Kryminologia wobec współczesnych zagrożeń ekologicznych*, Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej WPiA, Olsztyn 2011.

- Plywaczewski W., *Nielegalny rynek chronionych gatunków dzikiej fauny i flory. Geneza, przejawy przeciwdziałanie*, WSPol, Szczytno 2016.
- Plywaczewski W., Nowak A., Porwisz M. (red.), *Przeciwdziałanie międzynarodowej przestępczości przeciwko środowisku naturalnemu z perspektywy organów ścigania*, WSPol, Szczytno 2017.
- Plywaczewski W., Zębek E., Narodowska J., *Odpowiedzialność za środowisko z perspektywy prawa, kryminologii i nauk przyrodniczych*, Difin, Warszawa 2020.
- Ridley M.A. (red.), *Lowering the cost of emission reduction: joint implementation in the Framework Convention on Climate Change*, Springer, Dordrecht 1998.
- Scott J., *How the old world ended. The Anglo-Dutch-American revolution 1500–1800*, Yale University Press, New Haven–London 2019.
- Shanty F.G., Mishra P.P., *Organized crime: from trafficking to terrorism*, ABC-CLIO, Santa Barbara 2008.
- van Solinge T.B., *Eco-crime: the tropical timber trade*, [w:] D. Siegel, J.M. Nelen (red.), *Organised crime: culture, markets and policies*, Springer, New York 2008.
- Springate-Baginski O., Wollenberg E. (red.), *REDD. Forest Governance and Rural Livelihoods. The Emerging Agenda*, Center for International Forestry Research, Bogor 2010.
- White R., *Climate change criminology*, Bristol University Press, Bristol 2020.
- White R., *Crimes against nature. Environmental criminology and ecological justice*, Willan Publishing, Portland 2008.
- White R. (red.), *Environmental crime*, Willan Publishing, Portland 2009.
- Zębek E., *Instrumenty administracyjno-prawne i ekonomiczne w ochronie środowiska*, seria: Kortowski Przegląd Prawniczy – Monografie, WPiA, Olsztyn 2017.

Summary

Countering deforestation and illegal timber trade in the light of the achievements of green criminology

Keywords: green criminology, deforestation, illegal timber trade, crime prevention.

The problem of illegal logging (deforestation) and illegal timber trade is one of the subjects of interest in green criminology. The phenomenon in question is presented from a global (international), regional (European) and local (Polish) perspective. The aim of the authors is to indicate the ethiology of this phenomenon, to characterize its symptomatic forms and to propose possibilities for counteracting discussed pathology. The authors' considerations are presented within the context of the previous achievements of representatives of green criminology. The study opens with a presentation of the historical background of the phenomenon of deforestation. The authors subsequently analyse contemporary examples of mass deforestation and illegal timber trade. Furthermore, an assessment of the phenomenon in question considering the achievements of green criminology and green victimology is presented. A practical aspect of the study is the evaluation of the various tools for counteracting

deforestation and illegal timber trade. To conclude, the etiological factors shaping the analysed phenomenon are mainly: predatory logging for monoculture plantations, charcoal production, extensive cattle breeding, extraction of mineral resources, construction of transport infrastructure, extraction of construction material, financing of armed conflicts, breeding of plants needed for drug production, extraction of CITES species. As far as the phenomenology of the phenomenon is concerned, the areas most threatened by deforestation are the Amazon Forest, the forests of the Congo River basin and the Mekong Delta, the taiga of Siberia and the primary forests of Indonesia and Malaysia. Countering the phenomenon should instead consist of a conglomeration of legal, institutional, and social solutions.

